

УДК 327.756

КОРОНАВИРУСТЫҢ ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКАҒА ӘСЕРІ

Түстікбаева Аружан Нұрболқызы

t_arujazz@mail.ru

Халықаралық қатынастар мамандығының 2 курс студенті,

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Джумадилова Г.М.

Жаңа COVID-19 коронавирустық инфекциясының пандемиясы Қытайдың Орталық Хубэй провинциясындағы Ухань қаласында 2019 жылы басталып, Азия, АҚШ және Африка, Еуропаның 200-ден астам еліне таралды, әлемдік экономиканың тоқтап қалуына қауіп төндірді. 2020 жылғы 28 мамырдағы жағдай бойынша 5,8 миллионнан астам адам ауырып, шамамен 360 000 өлім және вирустың 2,4 миллион қалпына келуі тіркелді. 2020 жылғы 4 желтоқсандағы жағдай бойынша 65,9 миллионнан астам адам ауырып, шамамен 1,5 миллион өлім және 45,6 миллион вирустың қалпына келуі тіркелді. Осылайша, 6 айдың ішінде қабылданған шараларға қарамастан, әлемдегі жағдай нашарлады: жағдайлардың

саны 60,1 миллионнан астам немесе 1036% - ға өсті, өлім саны 1,14 миллионға немесе 316% - ға өсті, қалпына келгендердің саны 43,2 миллионға немесе 1800% - ға өсті[1].

Пандемия бүкіл әлемде де, жекелеген елдердің экономикасында да экономикалық дағдарыс пен денсаулық дағдарысын тудырды. Бұл өз кезегінде әлемдік экономика үшін пандемияның күтілетін салдарларына қатысты белгісіздік пен қорқынышты күшейтті. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДСҰ) 2020 жылдың 30 қаңтарында COVID-19 індетін жаһандық төтенше жағдай деп жариялады, оның Денсаулық сақтау қаупі ескеріліп, содан кейін 2020 жылдың 11 наурызында COVID-19 жаһандық пандемия деп атады [2].

Вирустың экспоненциалды таралуын болдырмау үшін әлем елдері толық оқшауланудан, шекараларды жабудан, карантинді енгізуден, сапарларды шектеуден және бизнесті толығымен жабудан бастап әртүрлі шаралар қабылдады. Бұл тауарлар жеткізілімінің төмендеуіне, дүрбелеңнің жинақталуымен және адамдардың оқшаулануына байланысты сұраныстың құлдырауына әкелді. Бірақ пандемия әкелген ең бастысы - медициналық тауарларға сұраныстың артуы. Денсаулық сақтау саласындағы сарапшылар коронавирустың таралуын азайту үшін алғашқы қорғаныс желісі ретінде бірқатар ұсыныстар жасады, мысалы, бет маскалары, қолды жиі жуу, әлеуметтік алыстау және өзін-өзі оқшаулау. Бұл шаралар бүкіл әлемдегі бизнеске әсер етеді. Коронавирус экономикалық шығындарға алып келді және сөзсіз бүкіл әлемде бұрын-соңды болмаған экономикалық құлдырауға әкелуі мүмкін. Вирустың тұрақсыз табиғаты оны ұстап тұру үшін дұрыс макроэкономикалық саясатты жасауды қиындатады. COVID-19 бүкіл әлемде экономикалық дағдарысты тудырды және медициналық тұрғыдан алғанда экономикалық жағынан жұкпалы болуы мүмкін. Пандемияның салдарын болжау мүмкін болмаса да, оны тудырған әлемдік экономикалық дағдарыс ұзаққа созылуы мүмкін және әлемдік экономикада үлкен құрылымдық өзгерістер тудыруы мүмкін. Мысалы, дәстүрлі сауда интернет-дүкендерге жол ашты, бұл азық-түлік пен көкөністерді ұсынуға әсер етті. Бірақ әлемді дүр сілкіндірген алғашқы экономикалық соққы соңғы үш онжылдықтағы мұнай бағасының ең үлкен бір күндік құлдырауы болды. Brent маркалы мұнай бағасы 34 доллардан бір баррель үшін 24,93 долларға дейін төмендеді. 2020 жылғы наурызда 24% - ға төмендегені тіркелді. Brent маркалы мұнайдың бағасы 2020 жылдың 20 сәуірінде 21,44 доллар деңгейінде тоқтап, бір баррель үшін ең төменгі деңгейге жетті[3].

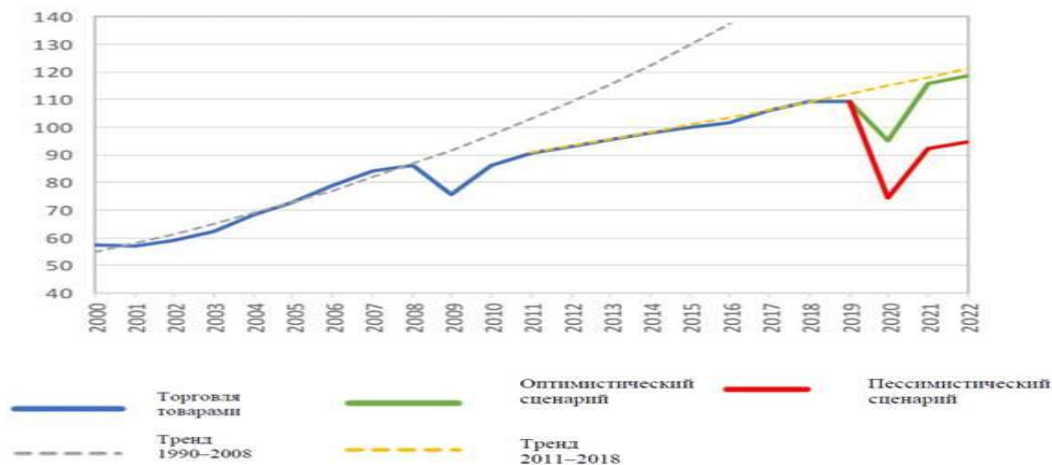
Кесте 1. XX ғасырдың екінші жартысы мен XXI ғасырдың басындағы пандемия тарихы [4].

Пандемия атауы	Ел, жыл	Тарату аумағы	Өлгендердің саны, адам	Тәуекел топтары
Азия тұмауы (H2N2)	Қытай, 1957-1958 жж	Бүкіл әлем	1,1 млн	Оқушылар, жастар, жүкті әйелдер және қарт адамдар
Гонконг тұмауы (H3N2)	Гонконг, 1968	Бүкіл әлем	1 млн	Негізінен 65 жастан асқан адамдар
Ауыр респираторлық синдром (SARS)	Қытай, 2002	Бүкіл әлем (Қытай, Гонконг, Канада, Тайваньда ең көп таралған)	18 000–46 000	Барлық

Құс тұмауы (N1H1)	АҚШ (Калифорния) 2009	Бүкіл әлем (АҚШ, Мексика, Канада, Ұлыбританияда ең көп таралған)	151 700–575 400	Барлық
Шошқа тұмауы (H1N1)	Мексика, Канада, АҚШ, 2009-2010 жж	Бүкіл әлем (әлемнің 214 елі мен аумағы, Жер халқының 30%)	284 500	Барлық
Таяу шығыс респираторлық синдромы (MERS)	Сауд Арабиясы, 2012	Бүкіл әлем (барлық жағдайлардың 80% - ы Сауд Арабиясына келді)	Қайтыс болғандардың жалпы санының 35%	Барлық
Эбола қызбасы (EVD)	Батыс Африка, 2014-2016 жж	Батыс Африка	11 315 2014-2015 жылдары Батыс Африкада қайтыс болды	Барлық
Зика Вирусы	Оңтүстік және Орталық Америка, 2015-2018 жж	39 ел: ең алдымен Африка, Оңтүстік-Шығыс Азия және Оңтүстік Америка, Еуропадағы оқшауланған жағдайлар	Деректер жоқ	Жүкті әйелдер
Коронавирус (COVID-19)	Қытай, 2019	Бүкіл әлем	5,23 млн	Барлық

Әлем көптеген құлдыраудың куәсі болды. Олардың кейбіреулері жаһандық таралуы болды, ал кейбіреулері белгілі бір аймақпен шектелді. Мысалы, 1957-1958 жылдары Қытайда пайда болған азиялық тұмау жаһандық деңгейде болды және миллионнан астам адамның өліміне әкелді. Дәл осындай құрбан болған тағы бір пандемия 1968 жылғы Гонконг тұмауы болды. Алайда, Батыс Африкада пайда болған Эбола пандемиясы басқа вирустық инфекцияларға қарағанда бұл аймаққа әсер етті (кесте. 1).

Сурет 1. Тауарлардың әлемдік саудасы, 2000-2022 жж. [5].

Әлемдік сауда 2019 жылы, тіпті пандемия басталғанға дейін, сауда шиеленісінің өсуіне және экономикалық өсудің баяулауына байланысты баяулады. Тауарлармен әлемдік сауда 2019 жылы 2,9% - ға өскеннен кейін заттай көріністе -0,1% - ға аздап төмендеуді тіркеді, сонымен қатар 2019 жылы әлемдік тауар экспортының долларлық құны 3% - ға төмендеп, 18,89 трлн АҚШ долларын құрады. COVID-19 пандемиясынан туындаған экономикалық соққы сөзсіз 2008-2009 жылдардағы жаһандық қаржылық дағдарыспен салыстыруды тудырады. 2008-2009 жылдардағыдай, үкіметтер құлдырауға қарсы тұру және кәсіпорындар мен үй шаруашылықтарының кірістеріне уақытша қолдау көрсету үшін ақшанесие және фискалдық саясатқа қайта араласты. Вирустың таралуын бәсеңдету үшін бұрынсоңды болмаған, өйткені жұмыс күші нарығы, көлік секторы және туристік бизнес тікелей әсер етеді. Ұлттық экономиканың барлық салалары, соның ішінде қонақ үйлер, мейрамханалар жабылды. Шектеу шаралары бөлшек сауда мен өңдеу өнеркәсібіне де әсер етті. 2008-2009 жылдардағы қаржы дағдарысынан кейін әлемдік сауда 1-суретте көрсетілген өзінің бұрынғы трендіне қайта оралмады. Әлемдік экономика мен әлемдік сауданы қалпына келтіруде өндірушілер мен тұтынушылардың мінез-құлқы, сондай-ақ олардың пандемияға қатынасы шешуші рөл атқарады[6].

Коронавирустың әлемдік экономикаға әсеріне SWOT-талдау

Күшті тұстары	Әлсіз тұстары
<p>1.Әлемдегі медицина дамуы. Пандемияның қайталануынан сақтандыру ретінде қаржыландырудың ұлғаюына байланысты медицина деңгейінің жоғарылауы. Мемлекет басшысының шешімінің арқасында үстемәқылармен қатар, 9 мыңнан астам ауырған медицина маманы әлеуметтік төлемдер алды. 2020 жылы дәрігерлердің орташа жалақысы 30%-ға, орта медициналық қызметкерлердің жалақысы 20%-ға өсті[7].</p> <p>2.Тауарлар мен қызметтерге сұраныс. Бұл ең алдымен жеке қорғаныс және гигиена құралдары, дезинфекциялық құралдар.</p>	<p>1.Экономиканың шикізатқа тәуелділігі. Қаржы дағдарысы және долларға қатысты теңге бағамының өсуі жағдайында жекелеген салалар қиындықтарды бастан кешуде. Әлем елдері COVID-19 пандемиясымен күресу үшін медициналық сипаттағы шұғыл шаралар қабылдап жатқанда, барлық дерлік экономикалық іс-әрекеттің экономикалық салдары әлемдік тауар-шикізат нарықтарының жағдайына бірден әсер етті.</p> <p>2. Жұмыссыздық деңгейінің жоғарылауы. Егер 2019 жылдың ақпан айында АҚШ – тағы жұмыссыздық деңгейі 50 жылдағы ең</p>

Интернетте жиі қажетті тауарлар мен азық-түлікке тапсырыс бере бастады. Сондай-ақ, медициналық қызметтер мен құрылғыларға сұраныс айтарлықтай өсті. Бірқатар сала қызметкерлері үшін сырқаттанушылықтың өсуі және вакцинация бойынша талаптар ақылы медициналық қызметтерге сұраныстың 23% - ға артуына алып келді.

3. Цифровизацияның өркендеуі.

Өзара байланысты нығайту: жылдам ақпарат алмасу және байланыстарды нығайту. COVID-19-мен байланысты оқиғалар әдеттегі бизнес-процестердің күрт өзгеруі кезінде цифрлық технологиялардың қаншалықты маңызды екенін көрсетті. Цифрлық технологиялар қолданылған қызмет салаларында цифрлық бастамалар белсенді енгізіле бастады.

төменгі деңгейге жетсе-шамамен 3,6%, ал 2020 жылдың маусымында бұл көрсеткіш "рекордтық" 14,7% - ға дейін өсті, шамамен 6,7 миллион американдық жәрдемақы алуға өтініш берді (бұл 1982 жылғы рекордтық көрсеткіштен 10 есе көп)[8].

3. Өндіріс көлемінің төмендеуі. Қытайда өндірістік секторға коронавирус қатты әсер етті. Өндіріс белсенділігі рекордтық 40,3 деңгейіне дейін төмендеді (50-ден төмен көрсеткіш төмендеуді білдіреді). Пандемия Вьетнамға, Сингапурға және Оңтүстік Кореяға да осындай теріс әсер етті.

4. Қызмет көрсету секторының қысқаруы, ірі зауыттардың, фабрикалардың зардап шегуі. Пандемияға байланысты халықтың табысы азайды, ал кейбір азаматтар мүлдем жұмысынан айрылды. Бұл бөлшек саудаға, авиацияға және мейрамхана бизнесіне теріс әсер етті. Пандемия көптеген елдерде, соның ішінде Ресей мен АҚШ-та қызмет көрсету секторына осындай әсер етті. Сонымен қатар, қызметтің 36 саласында сату көлемі 20 есе және одан да көп қысқарды.

5. Мұнай құнының айтарлықтай төмен көрсеткіші. Өндірістік белсенділіктің төмендеуі мұнайға деген сұранысқа әсер ете алмады. Сұраныс азайып, сәйкесінше мұнай бағасы да төмендеді. ОПЕК + елдері осы пайдалы қазбаны өндірудің жаңа келісімі туралы келісе алмады, бағаның төмендеуі пандемиядан бұрын басталды, ал шығындар теріс мәнге айналды.

6. Білім саласындағы қиыншылықтар. Әлемдегі елдердің үкіметтері жаһандық COVID-19 пандемиясын болдырмауға тырысып, оқу орындарын жабу туралы шешім қабылдады. Деректерге сәйкес ЮНЕСКО, 188 мемлекет бүкіл ел бойынша мектептерді жапты, бұл бүкіл әлемдегі оқушылардың 91,3% - ына (1,58 млрд адам) әсер етті. Кейбір басқа елдерде мектептер жергілікті немесе аймақтық деңгейде жабық. Егер бұл елдер бүкіл ел бойынша мектептер мен университеттердің жабылуын бұйырса, бұл миллиондаған басқа студенттер үшін оқу процесінің бұзылуына әкелді[9].

Мүмкіндіктер	Қауіптер
<p>1. Фармацевтиканың дәрі-дәрмек саласындағы сұраныстың көп болуы. Фармацевтика саласының өнімдері үлкен сұранысқа ие, үш тоқсанда нарықтың жалпы өсімі 14 пайызды құрады. Бүгінгі таңда, әрине, вакциналардың дамуы алдыңғы қатарда. Әлемдік фарма оларды құруға бұрын-соңды болмаған күш салуда. Вакциналардан басқа көптеген дәрі-дәрмектер, диагностика және емдеу әдістері зерттеледі.</p> <p>2. Тарату мен жылжытудың онлайн арналары. Сауда компаниялары дистрибуцияның онлайн-арналарын барлық ықтимал тәсілдермен белсенді түрде дамытатын болады. "Онлайн-кинотеатрлар" тақырыбындағы белсенділіктің төмен өсуі күтпеген жағдай болды — пайдаланушыларды оқшаулау кезеңінде интернетте демалудың басқа нұсқалары көбірек қызығушылық тудырды.</p>	<p>1. Макроэкономиканың көрсеткіштеріндегі өзгеріс. Тұтынудың валютаға сатып алынатын импорттық тауарларға тәуелділігіне байланысты сатып алу көлемі төмендеуі мүмкін, ал әртүрлі тауарлар мен өнімдердің сату бағасы сәйкесінше өсуі мүмкін. 2020 жылдың басынан бері инфляция 5,5% - дан 7,3% - ға дейін өсуді көрсетті [10].</p> <p>2. Экономиканың болжамды көрсеткіштері. Пандемияға байланысты ірі банктер мен басқа да қаржы ұйымдары әлемдік экономиканың өсуіне қатысты болжамдарын төмендетті. 2020 жылы әлемдік экономиканың өсімі 2,4% мөлшерінде болжанды, бұл алдыңғы көрсеткіштен 2,9% - ға төмен. Пандемия және ЖІӨ-нің төмендеуі тауарлар мен қызметтердің әлемдік саудасының құлдырауын алдын-ала анықтады, бұған АҚШ пен Қытайдың сауда соғысы да ықпал етті [11].</p> <p>3. Қор нарығындағы проблемалар. Коронавирусқа байланысты қауіптер мен қорқыныштар инвесторлардың көңіл-күйіне теріс әсер етті, бұл ірі нарықтардағы акциялар бағасының күрт төмендеуіне әкелді. 9 наурызда Нью-Йорк қор биржасының барлық үш индексі 7%-дан астам төмендеді және әлемдік нарықтардың көпшілігі, негізінен, 2019-2020 жылдардағы COVID-19 пандемиясына және Ресей мен Сауд Арабиясы арасындағы мұнай бағасының соғысына жауап ретінде айтарлықтай қысқартулар туралы хабарлады [12].</p> <p>4. Құнды қағаздардан түсетін кірістің азаюы. АҚШ-тағы Трежерис инвесторлар тұрақсыздық пен белгісіздік кезеңінде қалайтын сенімді активтер болып саналады. Америкада облигациялардың кірістілігі 7 күнде 1% - дан азға дейін төмендеді. Бұл бұрын болған емес. 10 жылдық бағалы қағаздардың табыстылығы 0,3% деңгейіне жетті [13].</p> <p>5. Әлемдік туризмнің қысқаруы. 2020 жылдың қорытындысы бойынша халықаралық туризм экономикасы</p>

	<p>шамамен 80% - ға қысқарады, деп ЭЫДҰ-ның "болашақ үшін туризмді қалпына келтіру" атты қазан баяндамасында атап өтілген. Дүниежүзілік туристік ұйым (UNWTO) жыл соңына қарай экономиканың осы секторының шығындары \$1 трлн-нан асады деп болжайды, 100 миллионнан астам адам жұмысынан айрылуы мүмкін [14].</p>
--	--

5<9 Коронавирустың әлемдік экономикаға әсері әлсіз тұстары мен қауіптері басым. 200-ден астам елге таралған COVID-19 жекелеген елдердің де, бүкіл әлемнің экономикасына да үлкен әсер етті. Пандемияның экономикалық шығындарын тегістеу мақсатында жекелеген елдерде қабылданған мемлекеттік саясат шаралары ұзақ мерзімді перспективада айтарлықтай теріс салдарға әкелді.

COVID-19 індеті Қытайда өндірістің жабылуына байланысты жеткізілім тізбегінің бұзылуына байланысты әлемдік экономикада теңгерімсіздік тудырды. Вирус бүкіл әлемге таралды және АҚШ-та ауру мен өлімнің ең көп саны тіркелді. Пандемия 1991 жылы Парсы шығанағы соғысынан бергі ең үлкен мұнай бағасының құлдырауына себеп болды. Бұл мұнайға тәуелді елдердің экономикасына қауіп төндірді [15].

Карантин, өзін-өзі оқшаулау режимі, халықаралық және жергілікті сапарлар мен сауданы шектеу және т.б. сияқты пандемияның таралуын тегістеу үшін елдер енгізген карантиндік шаралар әлемдегі экономикалық жағдайға теріс әсерін тигізуді жалғастыруда.

COVID-19-ның экономикаға әсері вирустың таралуын болдырмау үшін қабылданған қатаң саяси шаралардың әсерінен аз болуы мүмкін. Пандемия нәтижесінде әлемдік қор нарықтары 2008 жылғы жаһандық қаржы дағдарысынан кейінгі ең үлкен және күрт құлдырауды тіркеді [16].

Саяси деңгейде пандемияның таралуын қысқартудың медициналық хаттамасын іске асыру бойынша барлық елдердің үйлестірілген іс-қимылы, сондай-ақ экономиканы қалпына келтіруді жеделдету үшін өндірістік секторды қолдауға бағытталған фискалдық шаралар қажет болады. Бұл тұтынушыларды қолдау, сатып алу қабілетін қалпына келтіру және бизнеске көмектесу үшін қосымша шаралар қабылдауды қажет етеді. Кредит ресурстарына қолжетімділікті кеңейту және инвестициялық белсенділікті ынталандыру мақсатында орталық банктердің есеп мөлшерлемесін төмендетуі (АҚШ тәжірибесін назарға ала отырып) осындай шаралар ретінде әрекет етуі мүмкін. Тағы бір шара бизнес пен халыққа салық жүктемесін азайту болуы мүмкін. Алайда үкіметтер бұл шараларға бара ма, жоқ па, тек уақыт көрсетеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Zhang D., et al. (2020). Financial markets under the global pandemic of COVID-19. // Finance Research Letters. 36, 101528. <https://doi.org/10.1016/i.frl.2020.101528>
- 2 Baldwin R., Weder di Mauro B. (2020). Economics in the Time of COVID-19. London, CEPR Press
- 3 Дереккөз: автор деректер бойынша құрастырған (Baldwin, Wader di Mauro, 2020; Bello Abu Ahmed, 2020)
- 4 WTO Secretariat. URL: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm

- 5 Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy / Trade forecast press conference: Remarks by DG Azevêdo, 24 April, 2020 / World Customs Organization. URL: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm
- 6 Дробот Е. В., Макаров И. Н., Назаренко В. С., Манасян С. М. COVID-19 пандемиясының экономиканың нақты секторына әсері // Экономика, кәсіпкерлік және құқық. – 2020. – Көлемі 10. – № 8. – Б.2135-2150. – doi: 10.18334/epp.10.8.110790.
- 7 Cochrane J. H. (2020). Flatten the Coronavirus Curve at a Lower Costs. // Wall Street Journal, March 25
- 8 Liu H., et al. (2020). The COVID-19 outbreak and affected countries stock markets response. // International Journal of Environmental Research and Public Health 17(8), 2800. <https://doi.org/10.3390/ijerph17082800>
- 9 McKibbin W., Fernando R. (2020). The economic impact of COVID-19. Economics in the Time of COVID-19. R. Baldwin and B. Weder di Mauro (eds). London, CEPR Press
- 10 McKibbin W. J., Fernando R. (2020). The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios. // CAMA working paper. No. 19/2020. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729>
- 11 Nicola M., et al. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus and COVID-19 pandemic: A review. // International Journal of Surgery, 78, 185–193
- 12 Phan D. H. B., Narayan P. K. (2020). Country responses and the reaction of the stock market to COVID-19: A preliminary exposition. // Emerging Markets Finance and Trade, 56(10), 2138–2150.
- 13 Trading View. URL: <https://ru.tradingview.com/>
- 14 Markets Insider. URL: <https://markets.businessinsider.com/>
- 15 Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy / Trade forecast press conference: Remarks by DG Azevêdo, 24 April, 2020 / World Customs Organization. URL: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm